

Pápai Páriz Ferenc és a neurológia

Bereczki Dániel¹, Szatmári Szabolcs²

¹Semmelweis Egyetem Neurológiai Klinika, Budapest,

²Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem, 2. sz. Neurológiai Klinika

Pápai Páriz Ferenc și neurologia

“Pax corporis”, lucrarea lui Pápai Páriz Ferenc editată prima oară în 1690 descrie amănunțit acuzele neurologice mai frecvente precum și bolile neurologice importante. În Prima Carte se includ capitole întregi destinate durerilor de cap (cu descrierea migrenei și a cefaleei de tip tensiune), amețelilor, accidentelor vasculare cerebrale, meningoencefalitelor și epilepsiei. Este menționată cauza cerebrală a amețelii, se precizează formele epileptice focale și generalizate. Recunoaște originea cerebrală a crizelor într-o eră când aceste fenomene au fost atribuite unor posesiuni diabolice. Boala Parkinson este descrisă cu 125 ani înaintea lui James Parkinson într-un capitol aparte, identificând cele patru semne cardinale: tremorul, bradikinezia, rigiditatea și instabilitatea posturală. Menționează și faptul că este vorba de o afecțiune progresivă și că apare mai ales la vârstnici. Pápai accentuează cauza cerebrală a bolii față de Parkinson, care a presupus o leziune medulară cervicală. Opera lui Pápai a fost scrisă în limba maghiară, de aceea această descriere a bolii înainte de Parkinson a devenit cunoscută în literatura internațională de specialitate abia din anul 2010.

Cuvinte cheie: “Pax corporis”, Pápai Páriz Ferenc, istoria neurologiei, boala Parkinson

Pápai Páriz Ferenc and the Neurological Disorders

Pax Corporis, a Hungarian textbook written by Pápai Páriz Ferenc in 1690 contains chapters describing the most frequent symptoms and diseases related to the central nervous system. Addressed to the lay readers there are detailed descriptions of headache - differentiating migraine and tension type headaches, dizziness, stroke, meningoencephalitis and epilepsy. It denotes the central origin of dizziness, distinguishes the focal and generalized seizures, and declares the cerebral cause of epilepsy in an era when sorcery and demonic procession was generally accepted. The four cardinal signs of Parkinson's disease: tremor, bradykinesia, rigor and postural instability were described by Pápai over 125 years before the classical description of James Parkinson. Contrary to Parkinson, who promoted the cervical medullar origin of this disease, Pápai recognized the cerebral cause. Pax Corporis was written in Hungarian; hence its descriptions have been mentioned in the international medical literature only from 2010.

Keywords: Pax corporis, Pápai Páriz Ferenc, history of neurology, Parkinson's disease

Orvostudományi Értesítő, 2011, 84 (1): 41-44

www.orvtudert.ro

Pápai Páriz Ferenc 1649. május 10-én Désen született, iskoláit 1656-ig itt végezte. Ezt követően 1656 és 1667 között Gyulafehérváron, Kolozsváron, majd Marosvásárhelyen tanult. A nagyenyedi Bethlen Kollégium diákja 1667 és 1672 között, majd 1672-től külföldi egyetemekre (Wroclaw, Lipcse, Odera-Frankfurt, Marburg, Heidelberg) járt. Heidelbergben bölcsészdoktori diplomát kapott. Meghívták tanárnak, de Baselbe ment tovább, ahol 1673-1674-ben folytatta korábbi orvosi tanulmányait. Orvosdoktori fokozatot 1674 októberében kapott, a nyilvános vizsgán a fejfájásról tartotta az egyik előadását, és nem sokkal ezután meghívták a baseli orvoskar ülnökének. Ezt az ajánlatot sem fogadta el, 1675-ben hazatért. Hívták Debrecenbe és Kolozsvárra is, de egyik meghívásnak sem tett eleget, Bihar vármegye főorvosa lett. 1677-ben I. Apafi Mihály felesége, Bornemissza Anna udvari orvosa. 1678-tól 1707-ig, majd 1709-től haláláig a nagyenyedi kollégium tanára. Görög nyelvet, filozófiát és természettant tanított. 1688-ban a fejedelem orvosa lett. 1707-ben Szatmárra, 1708-ban Nagybányára költözött,

1709-ben került vissza Nagyenyedre és ott élt 1716. szeptember 10-én bekövetkezett haláláig [1, 3, 6, 7].

Pápai Páriz Ferenc széles látókörű tudós, átdolgozta a latin-magyar és magyar-latin szótárt, írt a magyar helyesírásról, nyomdatörténeti áttekintést készített. Egyik legismertebb műve, a Pax corporis 1687-ben készült el, első kiadására 1690-ben Kolozsváron került sor. Az első kiadás ritkaságnak számít: a Debreceni Református Kollégium könyvtárában található egy példány.

A Pax corporis [9, 10] nem orvosi tankönyv, hanem a laikus közönségnek szól; magyar nyelven írja le a kor által ismert betegségeket, és az akkortájt alkalmazható kezelési eljárásokat. A neurológiai kórképeknek a Pax corporisban különleges helye van: az „Első könyv” a „Főnek nyavalyáiról”, azaz a központi idegrendszer betegségeiről szól. Az első könyv első része a már akkor is feltehetően leggyakoribb panaszt jelentő fejfájásokat foglalja össze (1. ábra). Ebben a fejezetben többek között bemutatja a migrénes fejfájás jellegzetességét, a lüktetést és felveti azt, hogy ennek a lüktető fejfájásnak az érrendszerben lehet az oka („A dobogó fájdalom az élő erekben vagy artériákban a bőség miatt megtolyult igen meleg vértől”). A fejfájásokat külső- és belső fejfájásokra osztja, amely megfelelhet a mai beosztásokban a primer- és szekunder fejfájásoknak. A migrénes fejfájás mellett ismerteti a nyomó, feszítő

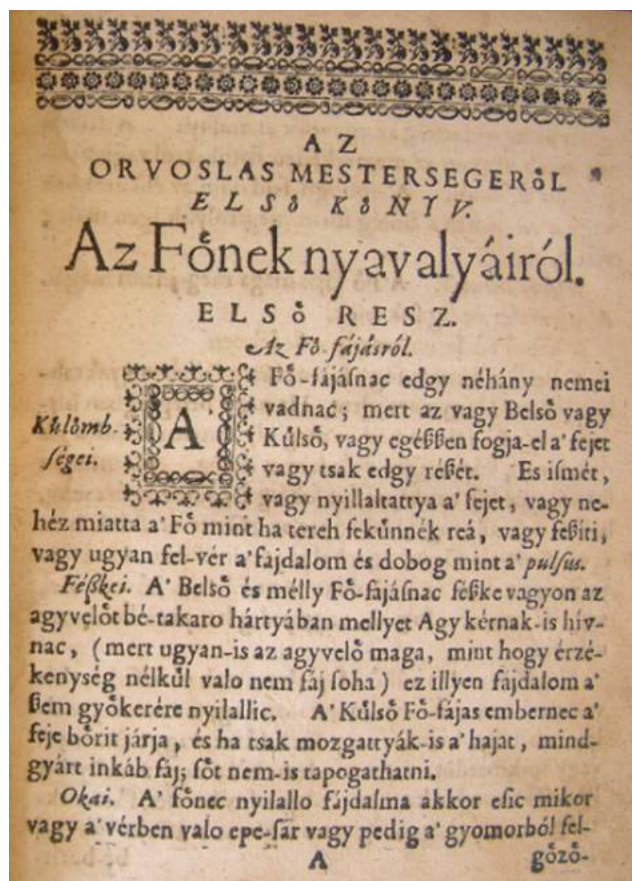
Dr. Bereczki Dániel

Semmelweis Egyetem Neurológiai Klinika

H1083 Budapest

Balassa utca 6.

E-mail: bereczki@neur.sote.hu

1. ábra. A Pax corporis első, 1690-es kiadásának Első Könyve: a fejfájás

jellegű tenziós típusú fejfájást, illetve hangsúlyozza azt a megfigyelést, hogy ez a típusú fejfájás kapcsolódik a depresszióval: „Ha nehéz a Fő a fájás miá mint ha valami terhet hordozna benne... az nagyobbára az hideg phlegmás nedvességektől vagon”.

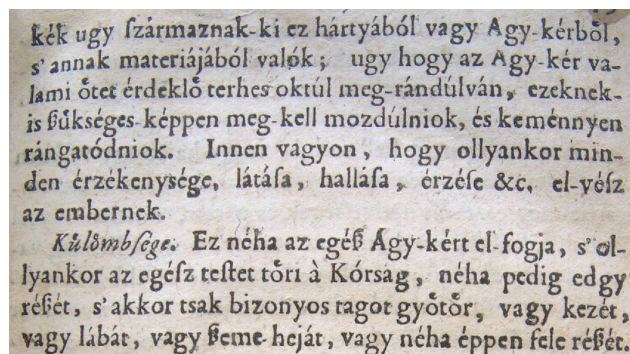
A fájdalom pszichés vonatkozásait is lényegesnek tartotta, ez tükröződik a Pax corporis III. kiadásának ajánlóleveléből, ahol a fantomfájdalomról is ír: „Mert ugyanis tulajdonképpen nem fáj sem fejünk, sem kezünk, sem lábunk, hanem egyedül a lélekben van a fájdalom, azaz a bontakozásnak szomorú érzése; és hogy tagainkat mondjuk fájni, nem annyira úgy vagon az, mint csak tetszik. Mert esik olyan példa: valakinek ellövik a lábát, az mindjárt elájul, semmit benne nem tud, lábát azonban az ájulás alatt békítik: minekutána észére jó, ha kérdik, hol fáj, azt mondja: fáj a lába feje; holott régen oda vagon, elsodrotta az ágyúgolyóbis, melyet ő azután tud meg” [3, 7].

Az első könyv második része a szédülésről szól, ebben arról is ír Pápai, hogy a szédülésnek lehet centrális oka: „magában az agyvelőben a fészke”. Megjegyzi, hogy a szédülésérzés epilepsziás roham bevezető jele, valamint akut stroke tünete lehet: „Ha a szédülés annyira vagon, hogy az embert megtántorítja és ugyan az földhöz-is üti, kevesebb felölle a reménség, mert hamar Kórság következik

vagy pedig Gutta-ütés belőle.” A szédülés prognózisáról is szól, elmondva, hogy az akut, rohamokban jelentkező szédülés kevésbé veszélyes, mint a tartósan fennálló folyamatos szédülés, valamint a szédülés fiatalabbakban jobb prognózisú, mint az öregekben: „Ha a szédülés nem régi és ritkán jó az emberre, nem olyan veszedelmes és könnyebben orvosolható, mint ha régi és szüntelen való. Ismét, nehezebben gyógyul, ha a vénéken és az hideg phlegmás nedvességtől esik, mint sem, ha az ifjabbakon és a bő vértől.”

Az epilepsziáról – „A Kórságról vagy Nehéz-Betegségről és Nyavalya ki-rontásról” külön fejezetet ír. Véleménye szerint az epilepsziás roham eredete az agy felszínén van. „A Kórság is vagy Nyavalyarontás a Főnek nyavalyái közzé számláltatik, melynek fészke az agy-velőt bé-takaró hárttyában vagon.” Ismerteti, hogy a központi idegrendszeri ingerületet a perifériás idegek közvetítik az izomzathoz az epilepsziás roham során: „A Kórságos rázódásban elsőben is az a hárttya indul meg, mely megindulván öszve-rázódnak s rángatódnak minden mind mozgásra, mind érzékenységre rendeltetett inak vagy nervusok mindenütt az egész testben.” Máshol is hangsúlyozza, hogy az epilepsziás roham agykéreg eredetű lehet „Szarmaznak-ki ez hárttyából vagy Agy-kérből, s annak materiájából valók; úgy hogy az Agy-kér valami ötet érdeklő terhes oktúl megrándulván, ezeknek is szükséges képpen meg kell mozdulniuk, és keményen rángatódniok”. Megemlíti, hogy az epilepsziás roham során a beteg kontaktusképtelenné válik. „...olnyankor minden érzékenysége, látása, hallása, érzése &c, el-vész az embernek.” Pápai Páriz Ferenc teljesen világosan elkülöníti a generalizált és a focalis epilepsziás rohamot: „Ez néha az egész Agy-kért elfogja és olnyankor az egész testet törö a Kórság, néha pedig edgy részét s akkor csak bizonyos tagot gyötör, vagy kezét, vagy lábát, vagy szeme héját vagy néha éppen fele részét” (2. ábra). Ismételten hangsúlyozza az epilepsziás roham központi eredetét, „hogyha az agyvelőben magában vagon ez nyavalyának szerző oka...”.

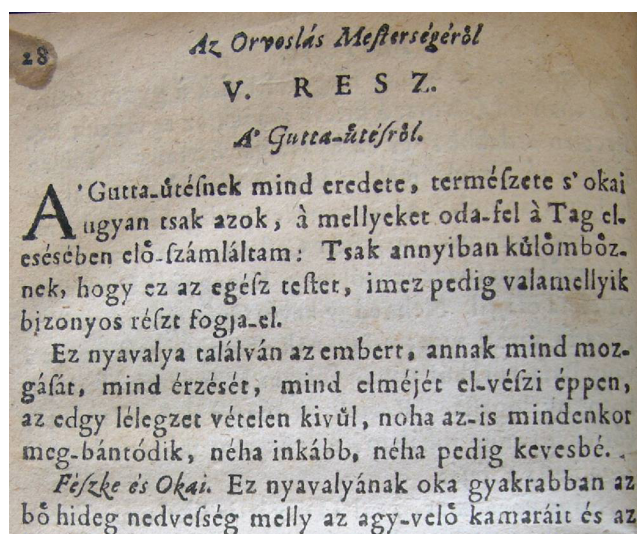
Szóba hozza, hogy a rosszullét jelentkezhet bevezető tünet nélkül „...nincsen olly jel, melyről észére vehetné

2. ábra. A generalizált illetve gócos epilepsziás rohamok leírása

az ember, hogy a Kórság valakire reá akar jöni.” Emellett részletesen felsorol aurotünneteket „Vagy a gyomor szokott olyankor fel-émelyedni vagy szeme világa homályosodni és néha, a mint mondtam, mint egy hideg szellő úgy megdegél fel-fel a tagokon, füle bédugul, cseng ...”. Megjegyzi azt is, hogy lehetnek az epilepsziás rohamot provokáló tényezők. Kitér a status epilepticusra „Ha a kórságos emberre negyed-napi Hideg-lelés esik és a sokáig tart rajta...”, illetve a kezelés szempontjából hangsúlyozza, hogy a rohamok kezelésén túl a rohamok prevenciója is szükséges: „Orvosságai. Ez nyavalyával való bánás két időre való: 1. mikor már rajta vagy: 2. mikor fel-szabadul tőle.” Az epilepsziáról szóló fejezet tekintélyre méltó állásfoglalás abban a korban, amikor ezt a betegséget az „ördögtől valónak”, boszorkánysággal kapcsolatosnak tartották, és amikor Thomas Willis épp hogy lerakja a neurológia alapjait [5]. Pápai tanításai a korabeli erdélyi olvasók felé még jobban felértékelődnek, ha figyelembe vesszük, hogy napjainkban is vannak országok, ahol az epilepsziát természetfölötti erőknek tulajdonítják, és a betegek nagyrészt nem kezelik [15].

A cerebrovasculáris betegségekkel kapcsolatosan is külön fejezet található a könyvben „A Gutta-ütésről” (3. ábra). Kiemeli, hogy a stroke mozgászavarral, érzésszavarral és kognitív tünetekkel járhat: „Ez nyavalya találván az embert, annak mind mozgását, mind érzését, mind elméjét el-vészi éppen.” A stroke okaként központi idegrendszeri károsodást nevez meg: „Ez nyavalyának oka gyakrabban a bő hideg nedvesség, mely az agyvelő kamaráit ...” Felismeri, hogy az ellátás során fontos a sürgősségi szemlélet: „Mivel ez nyavalya igen nagy, hamar elvégzi az embert, azért siettetni is az segítséget.” Hangsúlyozza, hogy a stroke-ot túlélőknek gyakran reziduális tünetei vannak: „De akár minémű légyen, ha az ember szinte ki éppül-is belőle, soha

3. ábra. A gutaütésről szóló rész

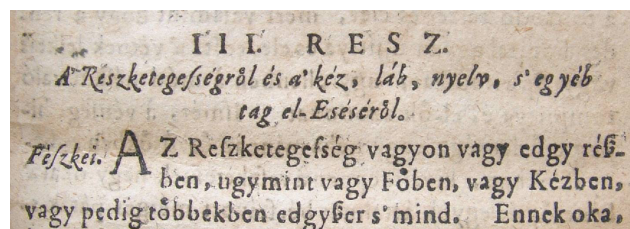
nem marad valamely tagja félszetség nélkül.”

Külön fejezet foglalkozik a meningitisekkel, encephalitisekkel: „A bolond Hagymázról”; kiemeli az agyhártya érintettségét: „E nyavalyának fészke kiváltképpen vagyon az agyvelőt betakaró hártyában, mely az hévség miatt tüzes kelevénnyel kél meg és a beteget szüntelen bolondoskodással és forrósággal gyöttri.” Leírja, hogy a központi idegrendszeri gyulladásban rossz prognózisra utal az epilepsziás roham és a delírium jelentkezése „Veszedelemes jelentések e' nyavalyában: Ha kezei reszketnek, fogait csikorgattya, annál inkább, ha a nyavalya ki-rontya, pelyheket szedeget...”. Megemlíti azt is, hogy jobb a prognózis, hogyha a betegnek nincs paresise: „Jó ellenben, ha ereje igen el nem fogyatkozik...”

Figyelmet érdemel Pápai könyvében a Parkinson-kórnak szentelt fejezet: „A Reszketegségről és a kéz, láb, nyelv s' egyéb tag el-Eséséről” (4. ábra). Pápai Páriz Ferenc ugyanis közel 130 évvel James Parkinson előtt már eléggé pontosan összefoglalta a Parkinson-kór alaptüneteit, leírta, hogy a betegség progresszív, főként az időseket érinti és azt is, hogy a betegség oka az agyban keresendő. Érdemes megjegyezni, hogy James Parkinson a róla elnevezett betegség patológiai hátterét a cervicalis gerincvelő megbetegedésének tartotta [11].

Pápai taglalja a tremort: „Az Reszketegség vagyon vagy edgy részben, ugymint vagy Főben, vagy Kézben, vagy pedig többekben egyszer s' mind.” A tónusfokozódásra, és annak rigoros jellegére utal: „...a tagnak nemcsak reszketése, hanem ugyan elesése is szokott következni úgy, hogy azt fel-le, fel-alá ne mozdíthassa ember.” Említi, hogy a bradykinesis nem jár érzésszavarral: „Midőn a tag nem mozog ugyan, de érez”. A tartási instabilitás szintén megjelenik a leírásában: „Járjon, amint járhat és ingassa testét.”

Pápai könyvéből tehát azt is megtudhatja az olvasó, hogy főként az időseket érinti és progresszív ez a betegség: „Ha valamely tag reszketése öreg korban esik, többnyire holtig úgy marad ... és vagy gutaütésnek vagy legalább valamely tag elesésének előljáró postája.” Egyértelműen állást foglal abban a kérdésben, hogy a leírt mozgászavar a központi idegrendszer károsodása „E nyavalya a főnek nyavalyái közé számláltatik.” Utal arra, hogy a központi idegrend-

4. ábra. Pápai Páriz Ferenc 130 évvel korábban leírja a James Parkinsonról elnevezett betegséget

szeri betegség a perifériás rendszeren át nyilvánul meg „...gyakrabban a főből leszivárkozó nedvességekből vészen eredetet, melyek az agyvelőből alászármazó apró inakat agy nervusokat elárasztják s erőtlennítik.” Érdekes módon Pápai már akkor említést tesz a Parkinson-kór és a helytelen étkezési szokások kapcsolatáról: „... disznóhús étel igen ártalmas” valamint a kis mennyiségű alkohol jótékony hatásáról: „Itala hasonlóképpen szűkös légyen: éljen, ha lehet, zsályás vagy ürmös borral, a méhser is hasznos...” A telített zsírok korlátozását és a mértékletes alkoholfogyasztást egyes vizsgálatok napjainkban is védő hatásúnak tekintik [4].

A Pax corporis, az első magyar nyelvű nyomtatott orvosi könyv tehát részletesen foglalkozik a gyakori és a súlyos neurológiai betegségekkel. Dolgozatunkban azokat az elemeket hangsúlyoztuk, amelyek előremutatóak voltak Pápai korának idegrendszeri betegségekre vonatkozó orvosi ismeretei között. Kiemelhető, hogy a később James Parkinsonról elnevezett betegséget 130 évvel korábban részletesen bemutatja. A könyv jelentőségét a magyar orvostörténet több alkalommal is méltatta [13, 14]. A Parkinson-kórral kapcsolatos leírását azonban csak a legutóbbi időkben ismerte el a nemzetközi szakirodalom [2, 8, 12].

Köszönetnyilvánítás: a szerzők köszönetüket fejezik ki a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának a Pax corporis-ban megjelent szövegrészek közzétételéért. Pályázati támogatás: TÁMOP-4.2.1.B-09/1/KMR

Irodalom

1. Bán I., Hopp L., Klaniczay T. et al. - Pápai Páriz Ferenc. In: Klaniczay T (szerk): A Magyar Irodalom Története 1600-tól 1772-ig. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1964. URL: <http://mek.niif.hu/02200/02228/html/02/180.html>. Hozzáférés: 2011. április 14.
2. Bereczki D. - The description of all 4 cardinal signs of Parkinson's disease in a Hungarian medical text in 1690. Parkinsonism Rel Disord 2010;16:290-293.
3. Dézsi L. - Pápai Páriz Ferenc. In: Magyar történeti életrajzok. Franklin Társulat Könyvnyomdája, Méhner Vilmos Kiadása, Budapest, 1899 URL: <http://mek.niif.hu/05600/05604/html/index.htm>. Hozzáférés: 2011. április 19.
4. Gao X., Chen H, Fung T.T. et al. - Prospective study of dietary pattern and risk of Parkinson disease. Am J Clin Nutr 2007;86:1486-1494.
5. Henczi M. - Az epilepszia gyógyításának története - rövid áttekintés. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2005. URL: <http://www.sztnh.gov.hu/kiadv/ipsz/200508/07-technika-henczi.html?printable=1>. Hozzáférés: 2011. április 19.
6. Magyar Protestáns Panteon – Pápai Páriz Ferenc. URL: http://church.lutheran.hu/reformatio/ppanteon/pp_ref_papai-pariz_ferenc.htm. Hozzáférés: 2011. április 14.
7. Nagy G. (szerk.) - Pápai Páriz Ferenc: Békességet magamnak és másoknak. Bukarest, 1977.
8. Okun M.S. - Did the Hungarians describe PD before James Parkinson? National Parkinson Foundation. URL: <http://forum.parkinson.org/index.php?/topic/7827-did-the-hungarians-describe-pd-before-james-parkinson/>. Hozzáférés: 2011. április 14.
9. Pápai Páriz F. - Pax corporis, az az emberi testnek belső nyavalyáinak okairól, fészkeiről 's azoknak orvoslásának módgyáról való tracta, Némethi Mihály, Kolozsvár, 1690.
10. Pápai Páriz F. - Pax corporis. Magvető Kiadó, Budapest, 1984.
11. Parkinson J. - An essay on the shaking palsy. Sherwood, Neely and Jones, London, 1817. Reprinted: J Neuropsychiatry Clin Neurosci 2002;14:223-236.
12. Parkinson's disease was described in 1690. URL: <http://www.viartis.net/parkinsons.disease/news/091203.htm> Hozzáférés: 2011. április 14.
13. Szabályár F. - A Pax corporis írója. In: Pápai Páriz F. Pax corporis, Magvető Kiadó, Budapest, 1984; 423-458.
14. Szállási Á. - 300 éves a Pax corporis. Orv Hetil 1990;131: 2661-2663.
15. WHO - Epilepsy in the African Region, 2004. URL: http://www.who.int/mental_health/management/epilepsy_in_African-region.pdf. Hozzáférés: 2011. április 19.